

УДК 141.7.

Олег Туренко**РАННЬОХРИСТИЯНСЬКЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ЛЮДИНИ –
ЖИТТЄСТВЕРДНІ СЕНСИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ**

У статті реконструйовано життєствердні сенси самовизначення людини в доктринах ранньохристиянських богословів. Їх життєстверджуючі ознаки базувались на ідеї зв'язку вірянина з живим Богом. Уявлене поєднання з абсолютним образом визначало вищий взірець для наслідування. А концепти вільної волі людини і первісного гріху до найшвидшого втілення християнського образу в реальність. Диспозицію живий Бог – вірянин гармонізується концепт Божої громади – колективно-єдиного, яке, з одного боку, знижує егоїстичні прагнення людини, а з другого, спрямовує його до активного служіння громаді.

Ключові слова: самовизначення, самореалізація, життєствердний сенс, раннє християнство, «богоносці», співзвучність, Божя громада.

Oleh Turenko**EARLY CHRISTIANITY SELF-REALIZATION
MAN – LIFE-AFFIRMING SENSE SELF-FULFILLMENT**

The reconstructing of the life-affirming sense of human self-determination in the doctrines of the early Christian theologians (Ignatius of Antioch, Renee of Lyons, Clement of Alexandria, Maximus the Confessor, John Chrysostom, Origen of Alexandria, Gregory of Nyssa, John Damascene, Basil the Great). Life-affirming signs of the early doctrines were based on the idea of the connection of the believer with the living God. Invented combined with the absolute highest image defined role model and then formed a new type Uranian – «God-bearer». A new type of man had, following the Head transformed the Pleroma, Adam, to harmonize creation with the Creator and built a new life in the community is equal to God's community.

In this space of community of believers Christian could exercise their self-determination, almost to embody the precepts of God, to improve the Adam race as a whole and approve a new tecnolife style of life, a new principle of social solidarity. Thus, disposition of a living God – a believer is harmonized the concept of the community of God collectively is the only one which on one hand reduces the egoistic instincts of man, and the other directs it to the active service of humanity.

Self-realization of a Christian is seen by early Christian theologians as a long process of self-discovery and hierarchical perfection of the soul and of public and Church life, the constant practice of virtues. Moreover, scholars have adopted the doctrine of strict spiritual holism in which the believer needs to join the movement in solidarity of the perfect lift for the sake of «reflection», the transformation of the Higher with the lower. Christian concepts of human free will and the primordial sin carried ambivalent. On the one hand they motivate the believer to an early incarnation of the Christian way in reality, and on the other, were teaching tools for the education of the collective devotion of the believer.

Key words: self-determination, self-realization, life-affirming sense, early Christianity, «Antioch», proportionality, God's community.

Олег Туренко**РАННЕХРИСТИАНСКОЕ САМООПРЕДЕЛЕНИЕ ЧЕЛОВЕКА –
ЖИЗНЕУТВЕРЖДАЮЩИЕ СМЫСЛИ САМОРЕАЛИЗАЦИИ**

Реконструируются жизнеутверждающие смыслы самоопределения человека в концептах раннехристианских богословов. Их жизнеутверждающие признаки базировались на идеи связи верующего с живым Богом. Представленное соединение с абсолютным образом определяло образец для подражания. А концепты свободной воли человека и первоначального греха к скорейшему воплощению христианского образа в реальность. Диспозицию живой Бог – верующий гармонизируется концепт общество Божие – коллективно-единственного, которое, с одной стороны, снижает эгоистические стремления человека, а с другой, направляю его к активному служению обществу.

Ключевые слова: раннее христианство, жизнеутверждающий смысл, самоопределение, самореализация, «Богоносец», созвучность, Божье сообщество.

Філософське вивчення феномена ідентичності розкриває обрії людського єства, з'ясовує її історичні форми і вказує потенції людини в майбутньому. Втім, у наш час, хоч і існують позитивні теорії людських можливостей (наприклад, Рікеровський концепт l'homme capable) переважає песимістич-

ний дискурс «критичної ідентичності» (С. Гантінгтон, Ч. Тейлор, А. Турен). У ньому людину розглядають як маргінально-егоїстичний суб'єкт, який втратив розуміння єдиної основи Я-образу, позбавився мотивації самовизначення. Цю позицію автор не поділяє, і вважає, що, не зважаючи на всі «вертикальні навали варварства» (В. Ратенау), людське самовизначення має глибокий життєствердний сенс. Така парадигма закладена в нормативно затверджених цінностях і правах людини західної цивілізації, в її історичному досвіді, який вказує, що навіть у темніші часи людина знаходить у собі, і в соціумі натхнення на більш високі духовні і матеріальні надбання. Втім, раз у раз історично вироблені життєствердні ідеї можливості самореалізації людини набувають протилежного сенсу і постають у суспільному уявленні як єдино можливі. Так склалось із ранньохристиянським трактуванням самовизначення, яке нібито розглядає людину в суто тваринних образах і постає як безперспективний шлях подолання смертного гріха. У сучасній свідомості (вважаючи факт секуляризації) це уявлення легітимізує нігілістичну відмову людини від самореалізації і самовизначення. Насправді, як зазначає С. Пролєєв, християнський універсализм має позитивний вимір – він базується на концепті відкритої можливості вивільнення з-під влади гріха і це відкриває новий – особистий шлях формування людства [1, с. 49].

Виходячи з означеного, автор прагне реконструювати життєствердні сенси самовизначення людини в концептах ранньохристиянських богословів. У своєму дослідженні автор буде спиратися на праці С. Аверінцева, О. Алексанрової, А. Баумейстера, Ю. Габермаса, А. Караса, Л. П. Карсавіна, Е. Жильсона, Ж. Марітена, Г. Флоровського, Ю. Чорноморця та інших.

З перших трактовок завітів Ісуса й апостолів ранні християни прагнули сформувати відмінний від наявного стиль «нового життя», у якому вірянин сповнений оптимізму трансформував себе і громаду на наявний ідеальний образ – живого Бога. Зі слів Ігнатія Антиохійського, прагнення людини до духовної трансформації, самовизначення себе в Дусі робило її «богоносцем» [2, с. 17]. Така мета передбачала мужнє боріння з «давньою сутністю нащадків Адамова», за допомогою «Новооочільника» (Іринея Ліонський) духовне самопізнання і самоствердження людини. Бо «новооочільництво» Христа є провідницьким шляхом удосконалення, на яке не спромігся Адам [3, с. 52]. Отак «богоносці» – це вільні істоти, ідеальні прообрази, в яких закладена Божа іпостась. Тому, на думку Клімента Олександрійського «богоносці» «...створені подібними до Бога; отже працею, не втрачаючи мужності й тоді будеш таким, яким і не міг би себе уявити» [2, с. 32].

Завдяки затвердженню в богослов'ї поняття «богоносець» за віряними повернулось право бути центром Усесвіту, істотою, створеною для Його вдосконалення. Бо на людину Бог покладає нове призначення. Ця тема розкривається в творчості Максима Сповідника, який будує свою доктрину на вченні Григорія Ніського про «плерому душ» – «певну надособистість, що приховано міститься в душі першолюдини Адама і розкривається у множині людських душ усіх часів, які разом становлять органічне ціле». На думку Максима, Христос прийшов, щоб урятувати людство загалом, усіх грішників – плерому Адама. Тому завдання вірянина «обожнюватися» – перебороти зумовлену гріхопадінням відчуженість від Бога, здолати розколотість на духовне та тілесне. Тоді творіння возз'єднається з Творцем [4, с. 338]. Саме ж «обожнення», на його думку, проходить через боротьбу з дурними діяннями. З цією метою віряни мусять стати на шлях здобуття чеснот. У цьому сенсі богослов помічає: «...від духу за допомогою розумного сплетення чеснот одина з іншою у душі з'являється риза безсмертя, одягаючись у яку вона стає прекрасною» [5, с. 147–148].

За Максимом, навіть найвірніший «богоносець» не здатен спасти свою душу без спасіння всієї плероми, всього «семені Адама». Слідуючи Ісусу, християнин має свідчити свою віру «мужньою працею», направленою на колективне спасіння – «обожнення» всього Божого народу. Саме тому завдяки вченню Максима Сповідника в християнстві затверджується концепт індивідуальної відповідальності вірянина перед колективним спасінням, удосконаленню всіх християн.

Ту ж ідею відстоював Іоанн Золотоуст. Він проголошує, що ідентичність вірянина нерозривно пов'язана з їхніми обов'язками в Церкві. Турбота про спасіння інших – це саме те, що уподібнює вірян до Христа, а тому дає їм змогу реалізувати свою ідентичність. Бог хоче, щоб між людьми панували такі стосунки, за яких власна користь тотожна з користю для ближнього [6, с. 19]. Таким чином, обидва богослови виробляли принцип нової солідарності, де Божа громада підпорядковувало собі індивідуальне.

У цьому сенсі цікавою є думка Ю. Габермаса, який зауважує, що в християнстві «...кожна людина знаходиться у подвійному комунікативному відношенні до Бога: як член громади вірян, з якою Бог уклав угоду, і як індивід, який володіє унікальною життєвою історією, який перед лицем Бога не може бути заміщений кимось іншим. Ця комунікативна структура впливає на опосередковане Богом моральне відношення до ближнього з погляду солідарності й справедливості. Будучи універсальною

громадою вірян, я пов'язаний солідарністю з іншим як з моїм товаришем, як з «одним із нас»; будучи незамінною одиничною людиною, я однаково зобов'язаний виявляти до іншого повагу як особистості – «однієї з усіх», тих, які, як неповторні індивіди, чекають на справедливе ставлення до себе. Заснована на членстві в громаді «солідарність» подібна до всіх поєднаних соціальних союзів, де кожний стоїть за кожного. Невблаганний егалітаризм «справедливості» вимагає, навпаки, сприйнятливості до розділяючих індивідів відмінностей, коли кожний чекає від іншого на повагу до своєї інаковості» [7, с. 61–62].

Утім, відповідальність людини за спасіння своєї душі та спасіння «іншого» реалізується в межах поняття свободи. Свобода усвідомлювалася ранніми християнами як можливість вільній волі людини обирати найкраще (св. Августин), тобто шукати шляхи наближення до Його любові. Для цього Бог дарував людині вільну волю, яка уможливила акт самоконтролю вірянина над власними вчинками, самопожертви та допомоги іншому у всіх його буденних справах. Це створює основи нової форми солідарності, узгодженої колективної поведінки, яка ґрунтувалася на свободі благої волі, рівності та відповідальності кожного за весь добрий у своїй сутності світ. В ідеалі доброчесні справи вірянина мусять руйнувати прояви зла у світі та персоналізувати його перед Його Ликом та церковною громадою. Тому гармонійне життя спільноти базувалося на індивідуальних хистах та праві на свободу вибору.

Продовжив розробляти проблему самовизначення вірянина перед Богом Ориген Александрійський. Він наділяє надприродних духів правом вільного вибору – між добром та злом. Це стає причиною відмінності духів від чистої субстанції. Ця відмінність проявилася в ієрархічному структуруванні Всесвіту і передавалася у людський світ. Людину Ориген теж наділяв свободою волі, яка, втім, мала земний, а значить гріховний зміст. Але завдяки Ісусу Христу кожному відкрилась можливість направити вільну волю до духовних сфер і тим піднятися за ієрархією у Вись [8, с. 45]. Єднання з вищою сферою для людини не є станом бездіяльності, навпаки, цей стан потребує великого напруження. Рух до Вищого надає душі людини спасіння, яке стає її земним призначенням. До того ж, завдяки своїй вічній природі душа, хоч і піддається різноманітним метаморфозам, але ніколи не зникає і проходить усі муки пекла. За ними, на думку Оригена, слідує «апокастасіс» – універсальний стан відновлення, коли всі душі будуть очищені, прощені та повернуться до Бога [9, с. 99].

Спіраючись на ідеї «апокастасіса», Ориген признав за людиною право свободи вибору, яка через свої пізнавальні можливості, наполегливе вдосконалення душі та активну позицію в земному світі повинна спрямовувати своє життя до духовного. Постійне духовне боріння людини, надія на майбутній апокастасіс мають оптимістичне значення як для земного буття, спасіння її душі, так і сфери Бога. Оригенівська теорія апокастасісу не лише відроджувала втрачену гармонію Творця з творінням – вона надихала надією кожного індивіда, наділяла вищим трансцендентальним змістом його існування. І обдаровувала людину теоретичним правом суверенно вирішувати в межах християнського світу та її соціального життя, обирати власний шлях спасіння. Отже, людина (її душа), у вченні Оригена, є сувереном власного життя. Індивід, хоч і знаходиться в соціально-ієрархічному світі, самостійно вирішує шлях свого очищення від гріховного, і можливого падіння.

Оригенівське візії продовжили Каппадокійці. Для Григорія Ніського людина не лише мікрокосмос, а значно більша й складніша істота, що поєднує в собі дві природи – космічну та матеріальну. Людина є чином Творіння, концентрацією всіх найкращих сподівань Бога та природних якостей Усесвіту. Вона поєднує в собі два світи – і в цьому її сила і слабкість, і це одночасно є задумом Творця. Далі богослов підкреслює: «Звідки ж бути людині великою, якщо подібна вона до космосу? Чи інша вона, ніж це небо, що обертається, ніж земля, ніж усе, що рухається разом із землею? У чому ж, на думку церкви, велич людини? Не в космоподібності, але в тому, щоб бути чином Творця нашої природи» [10, с. 41].

Богослов зазначав, що вся велич людини постає в можливості, завдяки розуму та свободі, звільнити безсмертну душу від матеріального тіла. Така можливість досягалася Григорієм як процес самопізнання: «...душа повинна зібратися, зосередитися в собі, прийти до себе» [11, с. 188] – значить прийти до Бога. Адже Творець створив людину за Своїм образом та подобою, тому подібне пізнається подібним. Рух до Божої досконалості мусить бути строго духовно ієрархічним, бо навіть Його Троїчність має окремі іпостасі. Кожна іпостась Бога має свою унікальність, «вільний саморух начал» та одночасно багатозначність. Саме тому Григорій стверджує, що людина повинна пройти три основні іпостасі, які є сходами досконалості, що звеличують її душу.

Надалі вчення про троїсту іпостась та сутність Бога, яку сформував Григорій Ніський, стає основоположною доктриною християнства. Це вчення продовжив Іоанн Дамаскін, який трактував іпостасі Бога тими, які є «...існування саме по собі... у святої троїстості іпостась є безначальним засобом

вічного існування кожного лику» [5, с. 149]. Саме тому в ранньохристиянському богослов'ї кожна Божа іпостась трактувалась як суверена. Божа суверенність сягала богословами в Його троїстій єдності. Із цього слідує, що й віряни, створені за Його подобою, також можуть пізнавально повторювати Його іпостасі й бути суверенними – існувати заради свого наближення до Найдовершенішого.

Неповторністю пронизане й людське буття. Втім, на думку Григорія, особа не має спасіння сама по собі. Адже будь-яка людина належить заданому «тілу» – людству, яке «...є певна надособова особистість, духовне ціле особливого роду, явлене вже в Адамі» [4, с. 334]. Від того виразником людини може бути тільки людство – реально наявна спільність, яка не заперечує індивідуальну свободу. Досягнення спасіння може відбутися тільки за певних умов. По-перше, як результат свідомих і добровільних дій індивіда, який приборкав природні пристрасті, перетворивши їх на духовні чесноти і потяг краси та Його мудрості. Цей духовний шлях вимірюється довжиною в історію людства, що іманентно охоплює всіх – живих та мертвих [2, с. 53–54]. Та друге, людина не повинна бути відокремленою істотою, яка користується суверенною свободою – вона завжди повинна перебувати в молитовній близькості до Бога. Це надає їй можливість удосконалюватися в добрі – неперервному русі нескінченності, де немає межі завершенню сутності [12, с. 141].

Інший отець церкви Василій Великий визначив основоположний принцип синтезування Вищого та нижчого. На його думку, видимий світ є певною подобою вищого й найрозумнішого невидимого світу, який є для нього первообразом. Невидимий світ створений строго ієрархічно і має владний характер. Видимий світ повинен відбутися в ієрархічності свого первообразу. Таке відбиття має здійснюватися як із гори, так і знизу – усім Божим народом. Але цей рух відбувається тоді, коли «...люди й Ангели приймають від... Бога норму свого спільного буття, реалізувати яку, й отже, підвестися до Бога вони зможуть тільки разом, доповнюючи один одного, допомагаючи один одному, передаючи один одному світло за законами ієрархії» [4, с. 336].

Концепт Василя Великого створив передумови християнського принципу найсуворішого духовного холізму, у якому окремих вірян повинен долучатися до загального руху довершеного соціального піднесення, заради «відбиття», трансформації Вищого з нижчим. До того ж, вища мета та наступна за нею ієрархічна побудова Всесвіту надавала право церковній громаді визначати місце в ній окремим індивідам, зважаючи не скільки на його особисті прагнення, скільки на відданість колективу. Індивідуальні прагнення повинні «з середини», щиро бути співзвучними з колективною метою – індивідуальне життя має слугувати Божому народу. Одночасно з цим автор «Шестидніву» надавав людині високі морально-розумові здібності, які необхідні їй як для власної духовної практики, так і для церковного життя. Співзвучність тварного і духовного починається з розуму і вимагає від вірянина постійного вдосконалення себе та свого «ближнього», допомоги йому чеснотами. Тому людина, в концепції св. Василя, є істотою динамічною, тією, що самостверджується, завжди знаходиться в дорозі [8, с. 119], удосконалює суспільний світ та себе в ньому.

Отже, визначена мета представників Каппадокійського гуртка – відбиття образу Бога на творінні – передбачає два можливі принципи. Перший – обов'язкове дієве піднесення всіх та кожного до духовного вдосконалення. Другий – визнання визначених рівнів духовної досконалості, меж сакральної влади, ієрархії, де більш досконалі «богоносці» наставляють нижчих, тобто дієвого спасіння. Останній принцип не лишає окремого вірянина свободи волі, а навпаки, визначає, що відбиття образу Бога відбувається на кожному мікрорівні соціального життя, зокрема й на душі істинно віруючого, який вільно присвятив своє життя вдосконаленню своєї громади.

Підсумовуючи, слід зазначити, що ранньохристиянські концепти самовизначення людини формували доброчесні, свободолюбні й життєстверджуючі ознаки людських можливостей. Ці ознаки базувалися на ідеї зв'язку вірянина з живим Богом. Уявлене поєднання з абсолютним образом визначало вищий взірець для наслідування, робило вірянина «богонесцем». А концепти вільної волі людини і первісного гріху (тварності) ще більш надихали до вдосконалення – на втілення християнського образу в соціальну реальність. Диспозицію живий Бог – вірянин гармонізується концепт Божої громади – колективно-єдиного, яке, з одного боку, знижує егоїстичні прагнення людини, а з другого, спрямовує її до активного служіння громаді.

Література:

1. Бистрицький Є., Пролеєв С., Білий О., Лозниця С., Зимовець Р., Кобець Р. Національна ідентичність і громадянське суспільство. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА. – 2015. – 452 с.
2. Александрова О. В. Філософія Середніх віків та доби Відродження / О. В. Александрова. – К. : Видавництво ПАРАПАН, 2002. – 172 с.
3. Карсавин Л.П. Св. отцы и учителя Церкви (раскрытия в их творениях) / Л. П. Карсавин. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 176 с.

4. Аверинцев С. «Наша філософія» (східна патристика IV–XI ст.) / С. Аверинцев // Софія-Логос. Словник. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2007. – С. 328–354.
5. Человек : Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир – эпоха Просвещения / [редкол. : И. Т. Фролов и др. ; сост. П. С. Гуревич]. – М. : Политиздат, 1991. – 464 с.
6. Оторіно П. Миряни у Йоана Золотоустого : У Церкві, родині, громаді / Паскуато Оторіно. – Львів: Свічадо, 2007. – 248 с.
7. Хабермас Ю. Вовлечение другого. Очерки политической теории / Юрген Хабермас. – СПб. : Наука, 2001. – 417 с.
8. Соколов В. В. Средневековая философия / В. В. Соколов. – М. : Высшая школа, 1979. – 448 с.
9. Майоров Г. Г. Формирование средневековой философии (латинская патристика) / Г. Г. Майоров. – М. : Мысль, 1979. – 431 с.
10. Реале Дж. Западная философия от истоков до наших дней. В 4 томах / Дж. Реале, Д. Антисери. – СПб. : ТОО ТК «Петрополис», 1997. – Том 2. Средневековье. – 368 с.
11. Флоровский Г. Восточные отцы Церкви / Г. Флоровский. – М. : АСТ, 2005. – 633, [7] с.
12. Карфилова Л. Святитель Григорий Нисский. Бесконечность Бога и бесконечный путь к Нему человека / Л. Карфилова ; [пер. с чешского]. – К. : Дух і літера, 2012. – 336 с.